

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
V 2014 10
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

Предраг Д. Дилпарић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

УДК 811.163.1'366.54
DOI 10.7251/fil1410053d

О ДЕТЕРМИНАТИВНИМ ПАРТИЦИПИМА НА ПРИМЕРИМА ИЗ ПРЕПИСА ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА

Апстракт: *Рад се бави ирисиујним испишивањем неких аспектија односа између еволуције констуркција са иартиципийима као детерминаторима објекта или иацијенса-субјекта, инфинишва у функцији дојуне и зависних реченица, на одговарајућим примерима забележеним у итексту Струшкој и Атонској ирејиса Душановог законика.*

Кључне речи: *историјска синтакса, језичка ишиологија, детерминативни иартиципийи, Душанов законик.*

1 Душанов законик представља, као што је познато, један од најранијих и највреднијих српских правних споменика записан народним језиком са елементима српскословенског. Таква оцена, гледано најпре из лингвистичке перспективе, у складу је са старосрпском језичком ситуацијом, односно чињеницама словенске и старосрпске хомогене диглосије: српски средњовековни световни споменици који су жанровски и садржински дефинисани као законници, посебно они записани у српској средини, одликују се, иако им стил и правопис и у оквиру истог дела углавном нису уједначени, народним језиком са српскословенским елементима – преведени законници, насупрот томе, записани су српскословенским језиком (Грковић Мејдор 2007: 447). Посматрано са становишта историје правних схватања у словенским и српским земљама, Душанов законик, као израз средњовековног законодавства које спаја римско и српско обичајно право свога доба – кодекс је донесен на државним саборима 1349. и 1354. – такође сасвим примерено сматра се једним од највреднијих српских средњовековних правних споменика (Радојичић 1960: 1).

Текст Душановој законика из којег је ексерпирана језичка грађа потребна за дијахрона лингвистичка тумачења у овом чланку,

издао је Н. Радојичић 1960. године. То издање се разликује од претходних по томе што се не заснива искључиво на једном рукопису, уз евентуално бележење извесних важнијих језичких варијаната из других познатих преписа, него полази од најстаријих рукописа Душановој законика, Струшког и Атонског. Начин на који је то учињено јасан је из навода самог приређивача кодекса: „Ја сам њих узео за основу текста и служио се осталим рукописима само онда када је у њима добро сачуван који члан Законика, или део њега, кога нема у Струшком и у Атонском рукопису, или је на дотичноме месту текст другог рукописа поузданији. Према томе, у овом издању Душанова Законика узето је из Струшкога рукописа осамдесет и девет чланова, из Атонскога педесет и девет, из Призренскога двадесет и шест, из Бистричког четрнаест, из Раковачкога дванаест и из Ходошког један. Ако је постојао оправдан разлог да се поред текста из једнога рукописа саопшти или цели члан, или његови делови, или поједине речи из другог, тако је и поступано, и читаоци су увек обавештени о томе [...]“ (Радојичић 1960: 2). Реч је, као што је познато, о рукописима насталим између 1373/4, или око 1395. и 1700: 1373/4, односно око 1395, датиран је Струшки рукопис, а приближно 1418. Атонски; вероватно

1449/54, могуће близу 1480, предложено је датирање за Бистрички рукопис и око 1525/30, за Призренски рукопис; током 16. века сачињен је Ходошки, а 1700. Раковачки рукопис (Радојичић 1960: 14–20). Познато је, такође, да је сачуван велики број преписа овог кодекса различито датираних, између треће деценије XV века и исте деценије XVIII века, па и доцније до краја истог века, у различитим текстуалним варијантама и регионалним или на неки други начин дефинисаним типовима законодавства Душанове епохе, и неједнаког обима: Студенички, Хиландарски, Барањски, Шишатовачки, Раванички, Софијски и још десетак других. Само по себи се разуме да рукописи тог обима, са (потенцијалним) одступањима од предлошка или без њих, носе изузетно богатство језичких појава, важних пре свега за историју и историјску дијалектологију српског језика, као и богатство различитих елемената везаних за проучавање историје друштвеног, политичког, економског, правног и културног развитка српског средњовековног друштва или његових, по различитим критеријумима дефинисаних, мањих целина.

Примери конструкција о којима је реч у овом раду, које ћу навести на одговарајућем месту, забележени су према Струшком (15x) и Атонском рукопису (5x). Они треба да послуже као пригодна илустрација у општим цртама већ познатих појава, али и као почетни нацрт за детаљнија језичка испитивања, појединачно и у контексту властите језичке епохе, као и припремни рад за детаљније међусобно поређење различитих преписа овог правног кодекса.

2.1. Детерминативни партиципи са значењем и функцијом ситуационе детерминације субјекта или објекта представљају, као што је познато, прасловенско и старословенско језичко наслеђе у српским средњовековним рукописима – то су посебни типови детерминативних партиципа, према старословенском моделу *оубрѣтохъ нхъ съплцихъ* (детерминатор пацијенса-субјекта) или *вндѣ чловѣка сѣдѣца* (детерминатор објекта), уместо којих се регуларно јављају и зависне реченице (Грковић Мејџор 2007: 235). Није непознато, другим

речима, то да се у српским средњовековним споменицима – веома ретко и у оригиналним старосрпским текстовима – рано јављају инфинитивне и/или *га*-конструкције уместо ових архаичних партиципских конструкција и то уз глаголе перцепције и когниције, типа *видетѣи, чуѣи, сѣзѣиѣи*, или уз глаголе који су метафоризацијом семантички повезани са поменутиим глаголима, типа *наѣи, обресѣи*, са секундарним значењем *оѣкрѣиѣи, сазнаѣиѣи*. Реч је, према томе, о синтаксичким континуантима и конкурентима, истина неједнаког статуса, конкурентима поменутиим конструкцијама са партиципима, инфинитивним и/или *га*-конструкцијама типа *тко ли се наѣ оубрѣ коубоу* или *попѣ латински ако се наѣ да обрѣти христѣи*, чија појава се повезује, у млађим јужнословенским језичким епохама, са еволуцијом волунтативних и финалних, па напослетку и изричних реченица (Грковић Мејџор 2007: 231, 233–235, 244; Грицкат 1975: 175–176, 179–180, 186). Гледано са становишта старијих и обухватнијих језичких промена и из типолошке и дијахроне синтаксичке перспективе, оваква језичка конкуренција или смењивање старијих језичких средстава оним новијим у истом контексту – партиципска конструкција/конструкција са глаголским прилогом > (хипотетички: конструкција са инфинитивом) > зависна реченица – тумачи се праиндоевропским и раноиндоевропским типолошким језичким променама и еволуцијом синтаксичке категорије транзитивности, при чему активни језички тип се постепено трансформише у номинативни језички тип са конституисаним субјекатско-објекатским односима, а језички систем се вербализује, будући да се реченица централизује у предикату који је у личном глаголском облику; последице усклађивања застарелих површинских са новијим дубинским језичким структурама, другачије речено, јесу ограничавање или губљење номиналних језичких средстава каква су партиципске конструкције, конструкције са инфинитивима или *esse*-конструкције, као и развој хипотаксе (Грковић Мејџор 2007: 77–80, 85–89, 92–93; Грковић Мејџор 2013: 33–50, 66, 187–188). Међутим, треба рачунати и

са језичком семантичком и семантичко-синтаксичком интерференцијом, нарочито у ситуацијама интензивних међујезичких контаката, у каквој су се налазили извесни словенски и српски средњовековни дијалекти, као што треба рачунати и са књижевнојезичком интерференцијом и текстолошком дисперзијом, такође карактеристичним за словенски источнохришћански свет.

С обзиром на то да се, како је речено, рано бележе конструкције са инфинитивом у функцији допуне именских речи у служби објекта, као конкурентне оним са партиципима као детерминаторима објекта или пацијенса-субјекта, потребно је додатно нагласити разлику између њих и архаичног инфинитива као допуне именицама и придевима, што је његова општесловенска функција. У чланку који се бавио употребом инфинитива у *Закону о рудницима* деспота Стефана навео сам, тумачећи један посебан случај, наиме однос примера *тко се нагѣ ѿт грагань вѣно продавати* и његовог старијег конкурента *ѿт грагань кон би се нашлн вѣно продаваюки*, ту чињеницу да „употреба инфинитива као допуне именицама и придевима, типа *дахъ нѣѣ властѣ настоупати на змнѣ*, као што је познато, представља његову општесловенску функцију“; даље тумачећи поменути тип навео сам такође да с обзиром на то да овом типу „не претходи или не јавља се напоредо с њим хипотетичка старословенска или старосрпска реченица **дахъ нѣѣ властѣ настоупавѣшѣ / настоупавѣштѣ на змнѣ*, реченица са детерминативним партиципима, нити се јавља напоредо с њим она са *ѣко + лични глаголски облик*, типа *ѿбрѣтохъ нхъ ѣко съпатѣ*, то јест, **дахъ нѣѣ властѣ ѣко настоупавѣштѣ на змнѣ*“, несумњиво је реч о изворно различитим синтаксичким средствима, која у једном потоњем синхронном пресеку одликује иста синтаксичка служба, али и доцнија употреба донекле различитог репертоара везника у зависним изричним реченицама: „у савременом српском језику могуће је *гадох им власѣи/моћ да настѣуѣјају ѣроѣив змија*, или *овласѣиѣх/оѣу-номоѣиѣх их да настѣуѣјају ѣроѣив змија*, насу-прот *ко се наѣе од ѣраѣана да/како/ѣде ѣродаје вино*“ (Дилпарић 2013: 76–77). У старосрп-

ском се, ваља додати, не само не јављају него се и не очекују партицип или реченица са *ѣко*, будући да су изгубљени и конгруентни партиципи и везник *ѣко*.

Поред тога, треба рећи да су употреба и функције партиципа, као што то показују и старословенски примери и њихови семантичко-синтаксички континуанти у српско-словенском, биле веома разноврсне. Партиципи су, одређеније говорећи, могли бити – илустрације ради наводим углавном по један „идеалнотипски“ пример, само са активним партиципом презента и у врло ограниченом језичком контексту, користећи се највише подробнијим наводима Ј. Грковић Мејдор – *суйстѣанѣивизирани*, (вршећи различите синтаксичке функције), *живоѣштнн хрѣста радн, дeтeрминативни*, (у служби атрибута „трајне или ситуационе детерминације“), *ѣдносоѣштѣната и нераздѣљната тронца и ѿбрѣтохъ нхъ съпатнхъ, ѣредикаѣивни ѣарѣициѣи*, (ретко, обавезни део предиката са више структурних типова), *онѣ вѣ скрѣѣе о нѣенѣхъ, ѣарѣициѣи као секундарни ѣредикаѣи*, („кондензатор“ паратаксичких и хипотаксичких реченица), *разднрахоѣ плѣтѣ ѣго салн сеѣѣ бѣдѣште*, и *онѣ жѣ и не хотѣ сеѣдѣтельствова нстнноѣ, самосѣѣални ѣредикаѣивни ѣарѣициѣи*, *слѣпнхъ просѣвѣштаѣ прокаженне ѣчнштаѣ, айсолѣѣнни гаѣив*, (кондензатор различитих типова реченица), *прѣбнѣвѣюштоѣ мн вѣ любнѣ велнѣѣ* (Грковић Мејдор 2007: 232–243; Грицкат 1972: 105–106). Разуме се, притом, да фреквенција њихове употребе знатно варира у складу са релативном старином, редакцијском и жанровском припадношћу писаних споменика, као и особеностима стила средњовековних словенских и српских аутора, али се не и нужно ограничава у млађим споменицима, односно позно-средњовековним језичким епохама. Другим речима, у средњовековним словенским и српским споменицима писаним различитим књижевно-језичким стиловима, то јест, у онима писаним вишим и средњим стилем партиципске конструкције су жива језичка средства – из једноставног разлога што су се употребљавале, исписивале и читале. Та чињеница могла је у србистици бити донекле пренебре-

гавана или релативизована, пре свега због доцнијег тока развоја партиципских конструкција на старосрпском језичком тлу, али и услед превлађивања у раној и развијеној структуралистичкој лингвистици одређеног типа схватања односа синхроније и дијахроније, који се последњих деценија делимично коригује, као и одређеног модела националног стандардног језика.

Са друге стране, партиципи као „једно од главних средстава реченичне кондензације“ у српскословенском језику, старословенско синтаксичко наслеђе под знатним утицајем грчког језика, рано се губе у старосрпском језику уопштавајући, као што је познато, партиципске претериталне форме номинатива једнине ж.р. или м. и с.р. неодређеног вида, односно партиципске презентске форме номинатива једнине ж.р. или номинатива множине м.р. и ж.р. и постајући, на српскохрватском језичком тлу од најстаријих епоха до XVI–XVII или чак XVIII века, на тај начин глаголским прилозима, прошлим (-ь/ѡ, -ше/-ши, -в/-вши), уколико је реч о формама некадашњег партиципа претерита актива, односно садашњим (-е, -ће, -ћи, -ћ), ако су у питању облици некадашњег партиципа презента актива (Белић 1999: 379–384). У тексту *Душановој законика* забележени су активни партиципи претерита, у примерима из члана 2 и 188 по Атонском рукопису, да се не жене не благословивше се оу своего архѣреа и не дадоу оупнсавше глобарель, а презента у члану 146 такође према Атонском рукопису, управо са детерминативним партиципом, кон се шврѣтяу селн и катоунн шбладающе. Очекивано с обзиром на садржину и намену – гледано такође и у контексту општих жанровских и стилских одлика средњовековних дела тог типа, као и у контексту политичке и сакрално-правне филозофије тога доба – међутим, Поговор *Душановој законика* бележи, по Раковачком рукопису, несумњиве примере активних партиципа, укупно осамнаест примера, не рачунајући оне поименичене, од којих су мање од трећине партиципи презента: пришьдшиндь, сътворъшиндь, оуслншавшиндь, събравъшиндь, възведъшиндь, нашъдшиндь, и др., односно,

съдръжешоу, прѣбнвваюшоу, господствоуюшоу и др. Завршни, књишкији и српскословенскији део *Душановој законика*, очекивано је, како је речено, стилски неуједначен са целином текста, али и он садржи један несумњив пример глаголског прилога, и то садашњег: хотеши. Заједничко наведеним примерима из Поговора је и то да нису у питању некадашњи детерминативни партиципи, ситуациони детерминатори објекта – главни и много обимнији део текста *Душановој законика* бележи насупрот томе бројне примере са глаголским прилозима, судећи по томе што не врше партиципске функције и што их нема у више различитих облика, то јест, примере са некадашњим активним партиципима претерита и презента са значењем и функцијом ситуационе детерминације пацијенса-субјекта или објекта. Овако представљене резултате треба, разуме се, посматрати са знатном резервом, будући да је реч о рукописима различите старине, али се они могу донекле користити као илустрација већ познатих појава. Осим тога, они представљају, како је речено, припрему за темељније испитивање.

2.2. Конструкција са детерминативним партиципима у *Душановом законик*у има, супротно од савременије српске дијалекатске ситуације, али не и неочекивано, највише са некадашњим активним партиципима претерита (примери су надаље означени арапском цифром за број члана кодекса и великим словом које представља почетно слово назива преписа из којег су наведени, А. за Атонски рукопис, С. за Струшки рукопис):

4.А. аколи се кто шврѣте съгрѣшнвъ цркъви нли прѣстоупнвъ что любо шт снеге закона 6.С. а кѣли се кѣто шврѣте прѣслоушавъ и не възвратнвъ се въ хрнстнѣанство 8.С. ако се нанде швратнвъ хрнстѣанннн въ вѣроу латннскоу 9.С. ако се нагѣ полоуѣврѣць оузыль хрнстѣаннцоу 12.С. кѣтоли се нанде шт козникъ соуднвъ цркъовьномоу дльгоу 13.С. кто се нагѣ поставнвъ по мнтоу 47.А. кон се нагѣ подложнвъ свою цркъовь 95.С. кто се шврѣте оубнвъ светнтѣла нли калоутѣра нли попа 96.С. кто се шврѣте оубнвъ штца нли матеръ нли брата нли чѣдо 97.С. кто се шврѣте шскоубъ брадоу властѣанноу нли доброу чловѣкоу 107.С. кто се

нанде оубенѣ соудина соколанна нли прнстава 111.А. кто се нанде соудно оспрамотнѣ 142.С. ако ест тко од ннхъ оубрѣте оплениѣ села нли людн н затрѣѣ прѣзъ законѣ 143.С. ако се оубрѣте гоусарѣ одшѣд прѣзъ дрѣжавоу кранщннка

Конструкције са некадашњим активним партиципима презента са истим значењем и функцијом забележене су само четири пута, од којих она из члана 146 чува изворни одговарајући облик множине неодређеног вида:

10. С. н кѣто се оубрѣте еретнѣ живѣ вѣ хрнстннанѣхъ 99.С. кѣтоли се нанде оубрѣте коуку нли гоудно нли сладоу 146.А. кон се оубрѣтаю селн н католнн оубладоуше 169.А. ако се оубрѣте златарѣ оу градоу ковѣ дннарѣ танно

Некадашње партиципске конструкције, према томе, немају (очекивано) забележене у тексту законика своје конкурентске форме или континуанте са инфинитивом у служби допуне именској речи, као детерминаторе пацијенса-субјекта уз оубрѣте / нанде / нагн, нити оне позније у форми зависне изричне реченице. Осим тога, треба рећи да је највећи број примера, њих 13 са партиципима претерита и 2 са партиципима презента, узет из најстаријег сачуваног, Струшког рукописа, насталог 1373/4, односно око 1395; троструко мањи број примера, 3 са партиципима претерита и 2 са партиципима презента, преузет је из Атонског рукописа, сачињеног приближно 1418.

2.3. У осавремењеном и српском преводу, додатног контрастирања ради, пример са партиципом претерита из 24 члана кодекса, по Призренском рукопису, гласи: архаично, *ако се нађе уйравник црквеної имања узевши мнѣ* према различито трансформисаним савременим преводима, *ако се нађе уйравник црквеної имања, који је узео мнѣ*, односно, *ако се нађе уйравник црквеної имања да/како/где је узео мнѣ*. Нема, како је речено, раног континуанта типа **ако се нађе уйравник црквеної имања узети мнѣ*. Пример са партиципом презента из 169 члана кодекса, у Атонском препису, са друге стране, може се пренети као, архаично, али могуће и у савременом српском језику, *ако се нађе/ошкрије златар у іраду кујући новац ішајно*, односно у савременом

српском преводу другачије трансформисани, *ако се нађе/ошкрије златар у іраду, који кује новац ішајно*, то јест, *ако се нађе/ошкрије златар у іраду да/како/где кује новац ішајно*. Такође није забележена конкурентска конструкција са инфинитивом, **ако се нађе/ошкрије златар у іраду ковати новац ішајно*. Нити су у оба случаја, као ни у другим ексцерпираним примерима, како је речено, забележене конкурентске хипотаксичке реченице.

Другим речима, нема примера инклузије ових партиципских конструкција у еволуцију волунтативних и финалних, последично и изричних зависних реченица, један магистрални правац развоја који се може додатно илустровати и поређењем према „секундарној“ деривацији – *ако се нађе/ошкрије златар у іраду да/како/где кује новац ішајно*, према „секундарно“ деривираним *ако се нађе/ошкрије златар у іраду, који кује новац ішајно*, савременој српској односној реченици, чији се еволуција и јављање овде не разматрају.

Области партиципских и инфинитивних конструкција, међутим, донекле и посредно су повезане, иако се партиципи и инфинитиви не јављају у потпуно истим позицијама, како је речено, са појавом реченица уведених помоћу *да* + лични глаголски облик на српскохрватском и јужнословенском језичком тлу. Тај обухватнији синтаксички процес еволуције волунтативних и финалних реченица, за који се најпре везује судбина инфинитива као објекатске или циљне/намерне допуне глагола (али и именица, придева и прилога), већ је био започео, при чему је главна област ширења употребе ове конструкције на Балкану и на јужнословенској језичкој територији, према И. Грицкату, највећа у *iva*-сфери, названој тако према грчком везнику са волунтативном и финалном семантиком, рачунајући и маљу, генерички различиту, регионално неједнако заступљену и мање фреквентну употребу у изричним реченицама: грч. *оти*, стсл. и редакцијски *јак/ѣже/да*, могуће и *ѣто*, алб. *që/se*, рум. *сџ*, мак. *гека/ошн*, буг. *че*, срп. *да* (Грицкат 1975: 73–75, 96–99, 144–145, 158–162; Грицкат 1972: 65–68, 106–109). Према речима Ј. Грковић Мејдор, најстарије међу иначе раз-

новрсним функцијама *ga* на штокавском терену су оптативна и емфатичка, „док се у каснијем периоду оно систематски развија у везник којим се уводе објекатске и субјекатске реченице, намерне реченице и ретко иреални кондционал“; реч је, прецизније говорећи, о оптативном, емфатичком, адјунктивном, то јест, о *ga* у објекатским реченицама и намерном и резултативном *ga*, чији су развој, на јужнословенском језичком тлу, покренули у синергији поменути индоевропска вербализација језика, са својим јасним прасловенским и општесловенским манифестацијама, и утицаји балканске језичке средине (Грковић Мејдор 2007: 206–207, 209, 211, 213, 221, 222–226). Релативну експанзију овог новијег језичког средства, наиме *ga*-конструкција са волунтативним и финалним значењем на рачун конструкција са инфинитивом, посведочују у различитој мери и старословенски и српски редакцијски примери, између осталих и они, истина троструко мање бројни од примера са инфинитивним допунама, из самог *Душановој законика*, и то из његових најстаријих преписа (наводим свега по неколико примера):

- а) примери са *ga*-конструкцијама, 136.С. џема да дасть 159.А. ако нхъ не припоустн владальць нли господарь села того да шблѣгоу оу селоу коупци 161.А. ако цю нма потомъ да говорн с ннмъ 162.С. коуде нх послалау соуднѣ да нмъ пишоу кнниге [...] приставомъ конхно соу посланн да исправе по землан
- б) примери са инфинитивним допунама, 128.С. господинъ царь къди нме сына женити 128.С. н коуде моу на потребу дворь чинити н коукѣ 132.С./А. да јест вольнъ коупити 136.С. что не може шнъзи съвршити 139.С. да јест вольнъ всакн мѣропъхъ прѣти се с шконмъ господаремъ [...] да га не вольнъ кто задръжатн шд соуда царства мн [...] да нест вольнъ шнъзи господарь оучинити зло мѣропъхоу 148.С. соуднѣ конѣ царство мн положн по землахъ соудити 151.С. да нѣсоу вольни ннкога оумирити 158.А. конд јест речено блусти поутъ 161.А. да нѣ вольнъ штпърѣти нне рѣчи

говорити 168.А. где јест поставилъ царь дннарѣ ковати

Са друге стране, изрично *ga*, постало од намерног везника *ga* посредовањем „хибридних значења“ релативно блиских правој изричности, на јужнословенском језичком тлу започеће, како је речено, своју експанзију доцније, судећи по споменицима писаним и народним језиком (са незнатним присуством српкословенских језичких средстава) насталим, како наводи И. Грицкат, на централним или источнијим српским територијама – у које спадају и рани преписи *Душановој законика*; насупрот таквом стању треба рећи да, на пример, *Роман о Троји* бележи, према истој ауторки, десетак примера са изричним *ga* (Грицкат 1975: 158–162).

2.4. Разлог због којег нема, нити може бити, у тексту *Душановој законика* раног континуанта типа **ако се нађе уйравник црквеној имања узетии мийио*, континуанта поменуте конструкције са партиципом претерита из 24 члана кодекса – подсећам да конструкција са инфинитивом, конкурентска оној са партиципом презента из 169 члана кодекса, типа **ако се нађе/ошкрије злайшар у іраду коватии новац ѿајно*, такође није забележена, али је могућа – налази се у резултативној семантици партиципа претерита, који означава готово увек радњу извршену пре радње предиката. Другачије говорећи, узрок треба тражити у томе што они имају, у зависности од семантике глагола, од његовог степена агентности, атрибутивну или ближу атрибутивној, а не предикативну или атрибутивну функцију као партиципи презента, о чему извештава Ј. Грковић Мејдор, илуструјући тврдње следећим типским примерима, видљившиши ево вѣставѣша из мѣртвѣхъ, за партицип претерита, односно, видѣ сиѣона і аньдрѣѣж брата того сиѣона вѣметаѣшита мѣѣжа и когда та видѣхомъ алѣжшта, за партиципе презента (Грковић Мејдор 2013: 101). Из обухватније семантичко-синтаксичке перспективе гледано, разлог за поменути појаву је, према речима Ј. Грковић Мејдор, у томе што са „развојем транзитивности предикат постаје центрипетално језгро рече-

нице“, при чему се мора „уклонити друго, иако слабије предикативно језгро – партиципско, које ће се трансформисати у вербалну структуру. Стога се губе конструкције с активним партиципима, и то најбрже с партиципом презента обележеним за процесуалност (+)“, што се може за глаголе перцепције, о којима је реч у тексту поменуте ауторке, претпоставити „аналогијом са њима блиским глаголима у значењу *наћи* (метафоризовано *oткpићи*, *caзнaћи*)“ (Грковић Мејџор 2013: 111).

Уколико је то тако, то јест, ако је улога обележја резултативности и процесуалности у овом сегменту хипотаксичког развоја пресудна, секундарно предикатско језгро у реченици *ако се нађе ујравник црквеној имања узевши мийто*, као и онима истог типа, дуже ће, хипотетички и помало метафорички говорећи, хибернирати сразмерно резистентније према центрипеталним силама главног предикатског језгра, чији центар је лични глаголски облик, од секундарног предикатског језгра у реченици типа *ако се нађе/oткpије злaћaр у iрaду кујући нoвaц iћaјнo*, што ће условити његово спорије укључивање у развој изричне зависне реченице, већ понете старијим и обухватнијим током развоја волунтативних и финалних зависних реченица. О тој резистентности сведочи и непостојање конкурентске форме са инфинитивом овим реченицама са партиципом претерита, инфинитивом који је нелични глаголски облик и интегрални члан глаголског система, за разлику од партиципа, односно, глаголских прилога, који су постали, према речима А. Белића, „обична прилошка (адвербска) модификација глагола“, при чему је партицип претерита током историјског развоја до савремене српске форме глаголског прилога био „мање способан“ од партиципа презента да „прими на се придевске особине, јер означаје обично време, претерит“ (Белић 1999: 382–383, 471).

Није немогуће, међутим, хипотетички и уопштено гледано, да се одсуство новијих конструкција овог типа са инфинитивом, без обзира на то да ли је реч о континуантима презентских или претеритских партиципских конструкција, или њихова изразитија мало-

бројност у неким другим млађим српским средњовековним споменицима, доведе у везу, бар периферно, са балканистичким процесима ограничавања и губљења инфинитива, иако је познато да је инфинитив у једном периоду проширио своју употребу, као што је то био случај, на пример, у грчком језику. Уколико би се могло рачунати с том везом, онда би се (евентуални) утисак о чврсто уређеном следу, партиципска конструкција/конструкција са глаголским прилогом > (конструкција са инфинитивом) > зависна реченица, који би могао бити наметнут и његовим графичким приказом у овом чланку, могао у својој средишњој карици донекле кориговати. Другим речима, конструкције са инфинитивом наслеђују оне партиципске или оне са глаголским прилозима, као што и *ga*-конструкције (хипотетички) смењују те исте са инфинитивом, али то не мора бити искључиви редослед: и балканистичко сужавање употребе и/или ограничавање фреквенције инфинитива могло би хипотетички допустити дужу „хибернацију“ конструкција са глаголским прилозима/некадашњим партиципима – у том случају зависне реченице директно би смењивале конструкције са глаголским прилозима/некадашњим партиципима, можда понајпре на централним и источнијим старосрпским територијама обележеним, како је речено, сразмерно споријим развојем изричног *ga*, али и изложенијих балканистичкој језичкој аналитизацији. Уколико, разуме се, не претпостављамо да се инфинитив овде може уопште јавити искључиво под страним језичким утицајем, у ситуацији језичког контакта, будући да се примери са инфинитивом јављају врло ретко и искључиво у старосрпским преводним текстовима (Грковић Мејџор 2007: 207–208).

Са друге стране, реченица типа **ако се нађе/oткpије злaћaр у iрaду кoвaћи нoвaц iћaјнo*, она са инфинитивном допуном уместо са партиципом детерминатором објекта, могла би се/може се, ако се има у виду централни значај обележја процесуалности у њеној еволуцији, регуларно јављати у млађим рукописима неких других жанровски истих српских средњовековних споменика, без обзира на дија-

лекатску сличност или различитост у односу на Душанов законик, рукописима датираним првим деценијама XV века, као што је то случај, на пример, у *Закону о рудницима* деспота Стефана: *тко се нагге от грагань внно продавати* према старијем конкуренту *от грагань кон вн се нашлн внно продаваюкн*. Уколико би се првобитни рукопис овог рударског закона датирао 1412, а његови познији преписи сматрали (углавном) верним оригиналу – за сумњу у то нема довољно добрих разлога – онда би његов усамљени пример конкуренције био савремен Атонском препису *Душановој законика*.

Литература

1. Белић, А. (1999), *Историја српској језика*, Изабрана дела Александра Белића, четврти том, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
2. Грицкат, И. (1972), *Актуелни језички и тексолошки проблеми у старим српским ћирилским споменцима*, Београд: Народна библиотека СР Србије.
3. Грицкат, И. (1975), *Студије из историје српскохрватској језика*, Београд: Народна библиотека СР Србије.
4. Грковић Мејдор, Ј. (2013), *Историјска лингвистика – коинитивно-типолошке студије*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
5. Грковић Мејдор, Ј. (2007), „Развој хипотактичког *га* у старосрпском језику“, *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
6. Грковић Мејдор, Ј. (2007), *Списи из историјске лингвистике*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
7. Дилпарих, П. (2013), „О инфинитиву и *га*-конструкцијама у Закону о рудницима деспота Стефана“, *Филолој – часопис за језик, књижевност и културу*, IV/8, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци – Филолошки факултет, 69–80.
8. Радојичић, Н. (1960), *Законик цара Стефана Душана*, Београд: Научно дело.

ABOUT DETERMINATIVE PARTICIPLES IN THE EXAMPLES OF DUŠAN'S CODE

Summary

The work examines the relationship between the evolution of structures with participles as determiners object and the infinitive in the function of amendments and subordinate clauses at some examples of Dušan's Code.

dilparicp@gmail.com